

ŞAM HAZİNESİ'NİN H. 1152 (M. 1739-40) TARİHLİ MUHASEBE İCMALİ*

Günay Korkmaz Samıkıran**

Giriş

Osmanlılarda mali bürokrasisinin en üst makamını temsil eden müesseseye *defterdarlık* denilirdi. Mali işlerin yürütülmesinde birinci derecede sorumlu olan *baş defterdar* aynı zamanda *Rumeli defterdarı* olarak da bilinmekteydi. Devletin sınırlarının genişlemesiyle Rumeli defterdarlığının altında¹, onun yerel sorumluluklarını paylaşmak ve azaltmak üzere yeni defterdarlıklar oluşturulmuştur². Taşra defterdarlıklarının ilkinin oluşturulan *Arap ve Acem defterdarlığı*³, Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu ve Suriye'yi fethinden sonra bu bölgelerin mali işlerine bakmak üzere ihdas edilmiştir⁴. Ancak henüz *Arap ve Acem defterdarlığı* hakkında ayrıntılı bilgi veren bir kaynak tespit edilememiştir⁵. Gelibolulu Mustafa Ali ve Peçevi'nin eserlerinde *Arap ve Acem* ismiyle geçen bu defterdarlığa⁶, resmî yazışmalarda *Arap, Arabistan veya Halep defterdarlığı* olarak rastlanılmaktadır⁷. En azından 1540 yıllarında

* Çalışmayı okuyarak değerli önerilerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Samıkıran'a teşekkür ederim.

** Arş. Gör., *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü*, Tayfur Sökmen Kampüsü, 31060, Hatay/Türkiye, gunykorkmaz@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3931-996X

¹ Erol Özvar, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Eyaletinde Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş", *XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim*, Ankara 1999, s. 1605; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 327; Mübahat Kütükoğlu, "Defterdâr", *TDVİA*, C. IX, İstanbul 1994, s. 94-95.

² Yaşar Bülbül, "Klasik Dönem Osmanlı Muhasebe Sistemi", *Divân*, S. 6, 1999, s. 160.

³ Bilgin Aydın-Rıfat Günalan, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, s. 59.

⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 327; Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 152.

⁵ Yasuhisa Shimizu, "16. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Defterdarlığı", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 51, 2018, s. 32.

⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kühü'l-Abbâr*, TTK Yay, C. I, Tıpkıbasım, Ankara 2009, 117b; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, hzl. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 131-313.

⁷ Mühimmelerde ise çoğunlukla Halep olarak yer almakla birlikte *Vilâyet-i Arab Defterdârı*, *Arab Cânibi Defterdârı*, *Arabistan Defterdârı* isimleriyle de görülmektedir. Bk. Halil Sahillioğlu, *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihlî ve E- 12321 Numaralı Mühimme Defteri*, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 2002, s. 182, 237, 250, 391; Ayca bk. *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1993, 98/666, 178/397, 304/681, 351/786; *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Arap (veya Şam) vilayetinde mali işlerden Arap (Arabistan) defterdarının sorumlu olduğu bilinmektedir. Arap defterdarlığının hazinesi ise Halep'te tutulmakta ve mali işlerle uğraşanlar da burada oturmaktaydı⁸. Bu nedenle Arap vilayetine bağlı yerlerin mali işlerle ilgili defter ve vergileri öncelikle Halep'e gönderilir, daha sonra bu defterler ve vergiler Halep üzerinden İstanbul'a ulaştırılırdı⁹. Osmanlı Devleti'nin Arap defterdarlığının denetimindeki bölgelerde daha verimli çalışmayı gerçekleştirme isteği nedeniyle¹⁰ bu defterdarlık bünyesindeki Şam, Diyarbakır, Halep, Erzurum ve Trablusşam'da 1540'lardan 1580'lere kadar kademeli bir şekilde müstakil hazine defterdarlıkları kurulmuştur¹¹.

Şam'da müstakil bir defterdarlık ise 1567'nin sonlarında görülmektedir¹². Bir müddet nâzır-ı emvâl (beylerbeyi)'in altında hazine işlerine bakan Şam defterdarının¹³ öncelikli vazifeleri arasında Şam hazinesinin geliriyle hac masraflarının karşılanması ve Şam yeniçerilerine gerekli ödemelerin yapılması yer almaktaydı. Hazinesin geliri masrafına sarf olunduktan sonra geriye kalan meblağın (irsaliyenin) İstanbul'a gönderilmesi gerekmekteydi¹⁴. Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde her sene gönderilmesi icap eden irsaliyenin hazinenin harcamalarına aktarıldığı görülür. Şam defterdarı irsaliye ile birlikte hazinenin gelir ve gider muhasebesinin de İstanbul'a ulaşmasını sağlamak zorundaydı¹⁵.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1994, 93/523, 109/622; 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1995, 51/49, 60/66, 109/1017, 238/410.

⁸ Shimizu, a.g.m., s. 33.

⁹ 3 Numaralı Mühimme Defteri, 8 Zilhicce 966 (11 Eylül 1559), s. 140/306, selh-i Zilhicce 966 (2 Ekim 1559), s. 171/377; 6 Numaralı Mühimme Defteri, 28 Muharrem 972 (5 Eylül 1564), s. 51/49.

¹⁰ Muhammed Adnan Bahit, *On Altıncı Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Şam Vilayeti*, çev. Mehmet Akif Erdoğan, Er Yay., İstanbul 2017, s. 137.

¹¹ Erol Özvar, "Osmanlılar (Medeniyet Tarihi / Mali Yapı)", *TDVİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 522.

¹² 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569), Özet-Transkripsiyon-İndeks, I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1998, 188/356.

¹³ Hazineye ait tüm işler nâzır-ı emvâl'in (Şam beylerbeyinin) denetiminde olmak zorundaydı. *BOA, MD 26*, 982 (1574-75), s. 96/247. Gerek ruznamçelerde gerekse muhasebelerde önce beylerbeyinin ismine daha sonra ise defterdarın ismine yer verilmekteydi. Bk. *BOA, MAD 2520*, 30 Receb 1005 (19 Mart 1597), s. 2. Ayrıca bk. *BOA, MAD 2521*, 12 Şaban 1000 (24 Mayıs 1592), s. 9, 50; *BOA, MAD 5689*, 23 Şevval 1007 (19 Mayıs 1599), s. 2; *BOA, MAD 876*, evâhîr-i Şevval 1052 (Ocak 1643), s. 2; *BOA, MAD 2526*, 8 Zilkade 1059 (13 Kasım 1649), s. 2, 44; *BOA, MAD 2530*, evâsıt-ı Cemaziyelahir 1059 (Temmuz 1649), s. 2; *BOA, MAD 2535*, 18 Safer 1069 (15 Kasım 1658), s. 16. Ancak 1665 tarihli muhasebe defterinde ve bu tarih sonrasındaki defterlerde sadece defterdarın ismi bulunmaktadır. Bk. *BOA, MAD 2394*, 29 Zilhicce 1075 (13 Temmuz 1665), s. 2; *BOA, MAD 4475*, 19 Şevval 1090 (23 Kasım 1679), s. 4, 8, 12; *BOA, D.B.Ş.M.ŞMH, 16979*, 1 Muharrem 1100-29 Zilhicce 1100 (26 Ekim 1688-14 Ekim 1689), s. 2.

¹⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), Özet-Transkripsiyon-İndeks, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1999, 30/1248.

¹⁵ Halil Sahillioğlu, "Yemen'in 1599-1600 Yılı Bütçesi", *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, TTK Yay., Ankara 1985, s. 287.

Genel manada Şam hazinesinin bütün gelir gider defterleri için kullanılan muhasebe¹⁶, hazinenin gelir gider hesaplarının tutulması, makbuz ve defterlerinin belli kaidelere göre düzenlenmesi işi ve usulüdür¹⁷. Belirlenmiş kaidelere göre düzenlenen Şam Hazinesi'nin gelir ve gider defterleri ise hesap işlemlerinin bir yılın altında veya üzerinde seyrettiği ve giriş çıkış işlemlerinin günlük olarak hazırlandığı *ruznamçeler* ile yıllık düzenlenen *muhasebelerden* oluşmaktaydı¹⁸. Her iki defterin aynı zamanda *icmalleri* de vardır. Ruznamçeler icmalleriyle birlikte ciltlenirken¹⁹, muhasebeler icmallerden ayrı bir şekilde ciltlenmekteydi²⁰.

Hazine ruznamçelerinde özellikle gider maddeleri muhasebelere göre daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Ruznamçe defterlerine ulaşmadan bütçelerin yani icmallerin ihtiva ettiği rakamları anlamlandırmak mümkün değildir²¹. Rakamların dışında hatta muhasebelerdeki gider maddelerinin anlamlandırılması hususunda da ruznamçeler önemlidir. Ancak XVIII. yüzyıl Şam hazinesi için ulaşılabilen ruznamçelerin en geç tarihli olanı 1717 senesine aittir²². Daha sonraki tarihlere ait ruznamçe tespit edilememiştir. Sözü edilen yüzyıla ait muhasebe defterlerinin ise hemen hemen büyük bir kısmına ulaşılabilmemiştir²³. Ruznamçeler daha ziyade defterdarın günlük gelir ve giderleri izlemesine ve yıllık gelir gider muhasebelerini hazırlamasına imkân sağlamaktaydı²⁴. Muhasebeler ise merkeze gidecek mahallî gelir fazlasının bir belgesi durumundaydı²⁵. Ancak XVIII. yüzyılda muhasebeler daha ziyade kontrol ve denetimin bir parçası haline gelmişlerdir. Hazinenin gelir ve masrafları önceden tespit edilerek bunlar defterlere bu haliyle yazılırdı. Ender olmakla birlikte, hazineye yeni gelir tayin edilebilir ve yeni masraflar eklenebilir. Böylesi bir durum merkezin onayıyla gerçekleşir ve defterlerde de bu durum belirtilirdi²⁶. Defterdarlar normalden fazla gelir tahsilinden veya muayyen harcamaların dışında yaptıkları bir harcamadan doğrudan sorumluydular²⁷. İşte bu yüzden söz konusu muhasebeler defterdarların keyfî bir karar almalarının önünde

¹⁶ BOA, MAD 2535, 18 Safer 1069 (15 Kasım 1658), s. 12.

¹⁷ İlhan Ayverdi, "Muhâsebe", *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, C. 2, İstanbul 2011, s. 2148.

¹⁸ Günay Korkmaz Samıkıran, "Şam Hazinesi'nin Defter Sistemi, Kayıt Düzeni ve Muhasebe Usulü: Risâle-i Felekiyye'den XVIII. Yüzyıla Bir Karşılaştırma", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1, İzmir/25-27 Nisan 2019*, ed. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli, İzmir Demokrasi Üniversitesi Yay, İzmir 2019, s. 179, 180.

¹⁹ Samıkıran, a.g.m., s. 185.

²⁰ Mesela, bir muhasebe defteri için bk. BOA, D.B.Ş.M.ŞMH 17006, 1157 (1744-45).

²¹ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu "Bütçe"leri'ne Dair Notlar", *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler*, C. I, haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2000, s. 618-619.

²² Samıkıran, a.g.m., s. 194.

²³ Muhasebe defterleri için bk. Samıkıran, a.g.m., s. 182-184.

²⁴ Oktay Güvemli - Batuhan Güvemli, "Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi", *Muflan* (Muhasebe ve Finans Tarihi Vakfı), S. 9, Temmuz 2015, s. 23.

²⁵ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdâresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, C. IV, S. 7/8, 1967, s. 2.

²⁶ Samıkıran, a.g.m., s. 194.

²⁷ Sahillioğlu, "Osmanlı İdâresinde...", s. 5.

bir nevi set mahiyetindeydi.

Hazine defterleri Şam'a ait gelir ve gider rakamlarını sunduğu gibi bunların maliye sistemi içerisindeki yerlerini ve coğrafi dağılımlarını da göstermektedir²⁸. Özellikle hazine gelirlerinden en büyük payı alan askerlerin hem profesyonel hem de coğrafi planda dağılımı ve bunların zaman içerisinde ne gibi değişiklikler sergiledikleri bu defterlerdeki rakamlardan izlenilebilmektedir²⁹. Her ne kadar iktisadi ve siyasi buhranların, kıtlık, salgın hastalıklar veya harp halleri gibi olağanüstü durumların bazıları gelir maddelerine düşülen şerhlerle³⁰ açıklanmış olsa bile bunların hazine gelir ve gider hesaplarına yansımamış olmasına imkân yoktur. Bu nedenle teşkilat ve idari-askerî kadro meselelerin ve bazı tarihi olayların aydınlatılması kadar iktisadi duruma etki eden buhranlı hallerde toplumun içinde bulunduğu durumun anlaşılması için de bu defterlerin incelenmesi gerekmektedir³¹. Bunların yanı sıra bu defterlerin tetkik edilmesi sonucunda bazı mali terimlere yüklenen manalar tam anlamıyla ortaya çıkacaktır. Nitekim çalışmanın giderler kısmında hakkında bilgi verilecek olan *cevâlî* sözcüğünün ifade ettiği mana hem bu defterlere hem de bu defterlerdeki *cevâlî* maddesi ile ilgili bilgilerin yazılmasına imkân sağlayan *cevâlî-horân vazîfe*³² defterlerine bakılmaması nedeniyle eksik kalmıştır³³. *Cevâlî-horân vazîfe* defterleri gibi yardımcı defterler³⁴ ile münferit belgelerin incelenmesi defterlerdeki oldukça kısaltılarak verilen muhasebe maddelerinin anlaşılmasını da sağlayacaktır. Mesela, sadece muhasebeleri inceleyerek masraf grubunda yer alan *şeker hazinesi* olarak bahsedilen kalemin ne olduğunu anlamak mümkün olmamaktadır³⁵. Şu da belirtilmeli ki bu defterlerdeki özellikle bazı harcamalara tayin edilen tutarlar sadece ilgili harcamaya ayrılan rakamlar değildir. Bunların içerisinde hazinenin diğer harcamalarına ayrılan meblağlar da verilmiş, ancak böyle olduğu bu defterlerde belirtilmemiştir. Nitekim Trabluşşam mukataasının senelik 29.350 kuruşu muhasebelerde hac kileri masrafına

²⁸ Ahmet Tabakoğlu, "XVII ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri", *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, İFM*, 41/1-4, İstanbul 1985, s. 414.

²⁹ Mehmet Genç - Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler II*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 14.

³⁰ Özellikle bu şerhlere muhasebe defterlerinde rastlanılmaktadır. Bk. Samıkıran, a.g.m., s. 184.

³¹ Barkan, a.g.e., s. 607.

³² *Vazîfe: Bir kimseye yaptığı iş karşılığında verilen belirlenmiş ücret, maaş. Vazîfe-har (-hor) ise (Fars. Hâr "yiyen" ile) Bir yerden ücret alan, kendisine vazîfe (maaş) tayin edilmiş olan (kimse)*. Bk. Ayverdi, "Vazîfe", a.g.s., C. 3, s. 3347.

³³ Mesela, Andreas Tietze'nin Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı'nda *cevali*, ihtiyarlık ve malûliyet emekliliği olarak açıklanmıştır. Bk. Andreas Tietze, "Cevali", *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, C. 1, Simurg Yay., İstanbul - Wien 2002, s. 433.

³⁴ Yardımcı defterler, muhasebelerin hazırlanmasında kendilerine başvurulmuş defterlerdir. Cizye defterleri, mukataa defterleri, âdet-i ağnam defterleri, mevâcib defterleri yardımcı defterlere örnek gösterilebilir. Bk. Güvemli - Güvemli, a.g.m., s. 23.

³⁵ Muhasebelerin hazırlanmasına imkân sağlayan ruznamçelerde gelir gider maddeleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Muhasebelerdeki gelir gider kalemlerine yönelik kısaltılmış bilgiler ruznamçelerde daha açıklayıcıdır.

sarf edilmiş olarak gösterilmiş³⁶, ancak bu meblağın sadece 22.975 kuruşu hac kileri masrafına ayrılırken geriye kalan 6.375 kuruşu ise hazinenin bir takım masraflarına harcanmak üzere Şam hazinesi irsaliyesi şeklinde kaydedilmiştir³⁷. Eğer yardımcı defterler ve münferit belgeler göz ardı edilerek sadece muhasebeler esas alınırsa hac kilerine sarf edilen meblağ tam olarak saptanamayacağından Şam hazinesinin hacca ayırdığı bütçe hakkında yanlış rakamsal sonuçlar ortaya çıkacaktır.

İşte bu hususlar doğrultusunda Şam Hazinesi defterlerinden bir muhasebe defterinin icmalî burada değerlendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu muhasebe icmalî H. 1152 / M. 1739-40 tarihli olup Defterdar Seyyid Fethi Efendi tarafından hazırlanmıştır. Muhasebelerin başında *icmâl ola* ibaresiyle bu defterlerin icmallerin hazırlanması istenmekteydi. Ancak icmallerin hazırlanmasında sadece ilgili muhasebeler mi esas alınıyordu? Burada yapılan çalışma ile bu soruya cevap verilecek, ayrıca hazinenin bir yıllık gelirlerini ve bu gelirlerden elde edilen rakamların hangi harcamalara aktarıldığı ortaya koyulacaktır.

1. XVIII. Yüzyıl Şam Hazinesi Muhasebe İcmalleri³⁸

Hesapları toplu bir halde ve kısaltarak gösteren defter veya cetvel³⁹ mahiyetindeki muhasebe icmallere modern iktisat tarihçilerince *bütçe* denilmiştir⁴⁰. Bu cetveller, modern bütçelerden farklı olarak gelir ya da masrafların müstakbel rakamları değil, gerçekleşen nakdî rakamları ihtiva etmektedirler. Öte yandan bu icmallere gider öncelikli modern bütçelerden farklı olarak gelir öncelikli verilerdir.⁴¹

³⁶ BOA, D.BŞM.ŞMH, 17006, 1157 (1744-45), s. 12; BOA, D.BŞM.ŞMH, 17008, 1158 (1745-46), s. 12.

³⁷ BOA, MAD 9866, 18 Cemaziyelahir 1114 (9 Kasım 1702), s. 6; BOA, MAD 9895, 1117 (1705), s. 5.

³⁸ XVIII. yüzyıl tespit edilen muhasebe icmalleri şunlardır: BOA, D.BŞM.ŞMH, 16994, 1149 (1736-37); BOA, D.BŞM.ŞMH, 16996, 1150 (1737-38); BOA, D.BŞM, 2315, 1152 (1739-40); BOA, D.BŞM, 2403, 1153 (1740-41), BOA, D.BŞM.ŞMH, 17003, 1154 (1741-42).

³⁹ Ayverdi, "İcmal", a.g.s., C. 2, s. 1358.

⁴⁰ Temel Öztürk, "Osmanlılarda Malî Denetim Aracı Olarak Muhasebe İcmal Defterleri: Trabzon Örneği", *Bilgi*, S. 56, 2011, s. 215.

⁴¹ Erol Özvar, "Rum Eyaletine Ait H. 1043-44 / M. 1634-35 Tarihli "Bütçe"nin Tahlili", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, C. III, Ankara 1999, s. 151. Muhasebe kökenli araştırmacılar Türkiye'de kimi iktisat ve maliye tarihçilerinin Osmanlı'nın yıllık gelir ve gider hesapları için kullandıkları bütçe deyiminin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Bütçe anlayışına yakın görüşlerin XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılmış olsa bile, bütçe uygulamasının XIX. yüzyılın ortalarında başladığını, burada söz konusu olan devletin *yıllık gelir ve gider kesin hesabı, yıllık gelir ve gider hesabı* ya da *yıllık gelir ve gider özeti* olduğunu belirtmişlerdir. Bk. Güvemli - Güvemli, a.g.m., s. 26-27. Buna karşılık Halil Sahillioğlu, Tanzimat'a kadarki devre için hazinenin gelir ve giderlerini gösteren tabloların gerçek anlamıyla bir bütçe olmadığını, o yılın fiilen hazineye giren ve çıkan meblağlarla mahallinde tahsil edilip sarf edilen meblağların muhasebe defterlerinden çıkarılan hulasalarından ibaret olmak üzere bir kesin hesap mahiyetinde olduğunu, ancak bir senelik gelir gider miktarını gösterdiği için kısaca bütçe demeyi tercih ettiğini izah etmiştir. Bk. Halil Sahillioğlu, "Sıvış Yılı Buhranları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 27 (1-2), 2011, s. 79-80. Ömer Lütfi Barkan ve Halil Sahillioğlu'nun bütçe söylemleri çoğu araştırmacı tarafından kabul görmüş ve yapılan çalışmalarda bütçe başlığı kullanılmıştır. Özellikle son zamanlarda taşra defterdarlıkları tarafından hazırlanan bütçelere dayalı çalışmaların bazıları şöyledir; Said Öztürk, "1042-1045 (1632-1635) Yıllarına Ait Bosna Eyaleti

XVIII. yüzyıl muhasebe icmallere bakıldığında gelir kısmındaki hesapların kısaltılarak toplu bir halde gösterilmesine karşın gider kısmındaki maddelerin muhasebeleriyle hemen hemen aynen verildiği görülmektedir.

Gelir gider hesapları siyakat yazısıyla yazılmakta, hesap işlemleri bittikten sonra bir de tüm bu hesapların değerlendirildiği genel bir özete yer verilmektedir. Hesap işlemlerinin olduğu kısımda kalan meblağdan gerçekleşen havaletler toplam gider tutarına dâhil edilmeden yazılmaktadır. Özetle ise bu havale meblağı da gidere eklenecek hazinenin bir yıllık genel gider toplamı elde edilmektedir. Defterdarın hazırladığı tüm gelir gider defterlerinde olduğu gibi icmallerde de muhasebe maddeleri öbek halinde düzenlenmiştir. Bu durum, aranan kayıtların kolayca bulunmasını sağlasa da toplama işleminin yapılmasına imkân vermemektedir.⁴² Öbek halindeki bu maddeleri vurgulayan başlıklar medd⁴³ usulüyle tertip edilmiştir. Muhasebe maddelerindeki gelir ve harcamalar ise Arabî rakamlarla gösterilmiştir. Hazineye yapılan ödemelerde ve bu ödemelerden gerçekleşen masraflarda *esedî kuruş* adı verilen para birimi esas alınmış, daha küçük oranların belirtilmesi için *akçe* veya *pâre* kullanılmıştır. İcmallerin periyodu muharrem başından zilhicce ayının sonuna kadar olup tam bir senedir.

Muhasebenin icmal olduğunu belirten başlığın altında söz konusu muhasebenin hangi defterdar tarafından düzenlendiğine, hangi yıla ait olduğuna değinilmekte ve girizgâh olarak ifade edilebilecek bu bilgilerin sonunda icmallerin imzalı ve mühürlü *ric'a mücebince* hazırlandığı belirtilmektedir. *Ric'a* veya *rev'a* olarak da okunabilen bu sözcük, hazinenin tüm hesap işlerine dair kayıtlar anlamına gelmektedir. Bir tür makbuz şeklinde olan *ric'alardan* bilgilerin kontrolü sağlanmakta ve bunlar görülmediği müddetçe ilgili yerlere ödemeler dahi yapılmamaktadır⁴⁴. Muhasebe defterlerinde ise *ric'a* tabirine rastlanılmamaktadır. Bu da gösteriyor ki muhasebe defterlerinin icmalleri hazırlanırken sadece ilgili muhasebeler esas alınmamış, aynı zamanda gelir ve gider grubundaki her bir maddeyle ilgili kayıt veya makbuzlar da tek tek görülerek bu icmallere

Bütçesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Ocak 1999, s. 325-337; Özen Tok, “H. 1112 (M. 1700) Tarihi Mısır İrsaliye Hazinesi”, *History Studies* (HS), C. 6, S. 1, Ocak 2014, s. 175-187; Özen Tok, “Mısır İrsaliye Hazinesi'nin 1751-1753 Yıllarına Ait Bütçesi”, *Turkish Studies*, C. 8, S. 11, Ankara 2013, s. 291-303; Özvar, “Rum Eyaletine Ait H. 1043-44...”, s. 150-157; Recep Dündar, “18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Eyaleti Bütçesi”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 4, 2010, s. 1032-1048. Biz de tetkik ettiğimiz defterin *icmâl-i muhâsebe* başlığı taşıyor olması nedeniyle çalışmamızın başlığında bütçe ifadesine yer vermedik. Ancak muhasebe icmallерinin bir dönem sonu hesap özeti olması nedeniyle bunlar için bütçe tabirinin de kullanılabilceği kanaatindeyiz.

⁴² Halil Sahillioğlu, “1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Hazine Gelir ve Gideri”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I*, haz. Mehmet Genç - Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 149.

⁴³ Muhasebe defterlerine kayıtlar düşülürken başlıkta yer alan kelimelerin bazı harflerinin uzun bir çizgi ile birleştirilerek uzatıldığı görülmektedir. Bu şekilde uzatılan kelimeye ve uzun çizgiye medd adı verilmiştir. Bk. Nejat Göyünc, “Tarih Başlıklı Muhasebe Defterleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XLI/1-4, İstanbul 1985, s. 1.

⁴⁴ Samkıran, a.g.m., s. 186.

oluşturulmuştur.

Girizgâh bölümünden sonra icmaller üç temel kısımdan meydana gelmektedir: Gelirlerin kaydedildiği *fi'l-asl-ı irâd*, harcamaların yazıldığı *minbâ el-masârifât* ve gelir ile masraf arasındaki +/- farkı gösteren *el-bâkî*'dir. Gelir kısmına hazineye yapılan ödemeler, tahsil edilen gelirler yazılmakta, hazineye ait tüm bu girdilerden sonra masraf kısmına gerekli yerlere yapılan harcamalar kaydedilmektedir. Eğer gelir fazlası oluşursa kalan meblağ yine hazinenin ihtiyaç duyulan harcamalarına havale edilmekte, bu havaleden de geriye kalan meblağ tekrar *el-bâkî* başlığı altında gösterilmektedir. Hesap işlemlerinin bitiminin ardından tüm bu gelir gider rakamlarının açıklandığı bir özet ve özeti altında imza bulunmaktadır. Bu özeti başında ilgili icmalın Baş muhasebeye kaydedilip bir kopyasının hazırlanması istenmekteydi. Eğer icmalden bir nüsha hazırlanılmışsa özeti sonunda bu *sûret-dâde* şeklinde belirtilir ve tarih atılarak icmalle ilgili tüm işlemler böylece tamamlanırdı.

2. H. 1152 (M. 1739-40) Tarihli Muhasebe İcmal Defteri

a. Gelirler

'An-mâl-ı başlığı ile verilen varidat (gelir) maddeleri üç kalemden oluşmaktadır: *Malikâne* ve *malikâne dışındaki (iltizamlı toplanan) gelirler* (mukataa⁴⁵ ve maktu⁴⁶ gelirleri) ile *bakâyâ* ve *muhâlléfât*. Her bir başlığın altında gelirin elde edildiği yer, tarih, kısmen gelirin ne olduğu ve senelik miktarı kuruş cinsinden verilmiştir. Bunların toplamı 134.272,5 kuruş 3 pâredir. Bahsedilen gelir kalemlerine geçmeden önce iltizam ve malikâne sistemi hakkında kısa bir bilgi verilmesi yararlı olacaktır.

XV. ve XVI. yüzyıllarda tımar sistemi eski önemini kaybetmeye başlamış⁴⁷, savaşların finansmanında nakit ihtiyacının da giderek artmasıyla birlikte bu sistemden iltizam sistemine doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. İltizam, devletin kanuni ve şeri vergi unsurlarından oluşan mukataaları açık arttırmayla tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süreyle mültezim denilen kişilere devretmesidir⁴⁸. Ne var ki mukataaların tahvil sürelerinin dolmadan, defalarca hazineye gelir sağlamak amacıyla başka mültezimlere bırakılması ve vergilerin tahsilinin yetkili kimseden vaktinden önce alınarak başkalarına verilmesi sonucunda, kimi mültezim ve hizmetliler zarara uğramış, kimileri ise aşırı kar elde etmiştir. Mültezimlerin girişim talebini kıran bu durumlar, hem mukataa gelirlerinin düşmesine hem de reayanın zayıflamasına yol açmıştır. Sık sık karşılaşılan bu olaylar üzerine, maliye, bir yanda gelirlerin düşmesine mani olacak şekilde mültezimleri temin etmek, diğer yanda vergi

⁴⁵ Mukataa, devlete ait bir vergi gelirinin tahsil işi ve işletme hakkıdır. Bk. Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 5.

⁴⁶ "Vergi baslatı bir mukataaya çevrilmeyecek derecede düşük olan bir veya birkaç köyün götürü usulüyle toplanan vergi meblağı maktu" olarak ifade edilmiştir. Bk. Özvar, *a.g.e.*, s. 5.

⁴⁷ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı - Eyalet ve Sancak Tercihati*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997, s. 1; Özvar, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁸ Mehmet Genç, "İltizam", *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 154-155.

kaynağının tahrip edilmesinin önüne geçmek noktasında tedbir almak zaruretiyle karşı karşıya kalmıştır. İşte malikâne sistemi bu şartlar üzerine kendisine başvuru bir yöntem olmuştur⁴⁹. Malikâne sistemi, mukataaların kaydı hayat şartıyla tasarrufu manasına gelmektedir.⁵⁰ Bu iki sistemin aralarında önemli bir fark vardır. İltizamda müzayede, tahvil denilen bir ila üç yıl arasında değişen bir dönem için hazineye ödenecek yıllık vergi (mal) miktarı üzerinde cereyan etmekteydi. Malikâne sisteminde ise bu yıllık vergi miktarı hazinece belirlenmişti ve rekabetle artırılması veya azaltılması söz konusu değildi. Burada müzayede, kaydı hayat şartıyla vergilendirme hakkını elde etmenin bedeli olarak ödenmesi gereken ve *muaccele* adı verilen peşin üzerinden yapılmaktaydı⁵¹. 1695 yılında başlayan malikâne uygulamasıyla birlikte, başta köy ve mezraların satışına öncelik verilmişti. Malikâneye verilen bireysel köyler, herhangi bir mukataadan ayrılmış ve vergileri maktu olarak tayin ve tespit edilmiş olabilmekteydi.⁵²

XVIII. yüzyılda Şam Hazinesi bünyesindeki mukataa ve maktular daha ziyade malikâne olarak tercih edilmiş, iltizam ise daha az tercih edilmiştir. Mukataalar iki şekilde hazine defterlerine kayıt olunmuştur. İlki senelik bedellerin doğrudan hazineye ödendiği mukataalar, ikincisi ise senelik bedelleri doğrudan hac masrafları, mevâcib ödemeleri gibi çeşitli harcamalara ayrılan ocaklık halindeki mukataalardır. Ocaklık; mukataa, cizye ve avarız gibi gelirlerin askerî zümre mensuplarına, saray harcamalarına, zirai, bayındırlık ve benzeri harcamalara tahsis edilmesidir⁵³. Ocaklık halindeki mukataa mallarının tahsil olunduğu yerler Şam ve Şam'a yakın mahallerdir. Bu mahallerin bazılarının sadece isimleri yazılmıştır, ancak gelirlerinin içeriğine dair bilgiye yer verilmemiştir. Kaynağı belirtilenler cizye, tuzla (memleha), iskele, başhâne, duhân ve ihtisâb gelirleridir. İcmalde, ocaklık gelirleri dışındaki gelirlerin içerikleri ise verilmemiştir.

Tablo 1: Ocaklık Olarak Kaydedilen Mukataalar

Gelir Kaynakları	Senelik Bedel (Kuruş)
Sayda ve Beyrut Mukataaları	44.454,5
Trablusşam Mukataası	29.350
Yafa İskelesi ve Tevabii Mukataası	8.450
Şam Duhân Gümrüğü Mukataası	2.000
Kudüs Cizyesi Mukataası	2.448
Şam'da Mirî Başhâne Mukataası	219,5
Kudüs İhtisâb Mukataası	224,5
Karye-i Yebrûd, Ma'lûla en-Nasâra ve Kârâ	1.200
Tedmür Memlehası Mukataası	1.075
Toplam	89.421,5

Doğrudan hazineye ödenen mukataalar ve maktuların senelik bedellerinin

⁴⁹ Özvar, *a.g.e.*, s. 19.

⁵⁰ Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 58.

⁵¹ Mehmet Genç, "Mâlikâne", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 516.

⁵² Özvar, *a.g.e.*, s. 34.

⁵³ Çakır, *a.g.e.*, s. 89; Özvar, *a.g.e.*, s. 36, 37.

toplamı 44.702,5 kuruş 6 pâre iken *ocaklık* olarak kaydedilen mukataa mallarından tahsil olunan miktar ise 89.421,5 kuruştur. Toplamda 134.124 kuruş 6 pâre olan miktar gelirin % 99,89'una karşılık gelmektedir. Ocaklık mukataalarının toplam gelir içerisindeki payı ise % 67'dir. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere Sayda ve Beyrut, Trablusşam, Yafa ve Kudüs bölgelerinden hazineye sağlanan gelir önemli miktarlardadır. Özellikle Sayda ve Beyrut, Trablusşam gibi eyaletler Şam'dan tamamen bağımsız olmasına karşın Osmanlı Devleti bu yerlerin gelirlerini hacca finanse etmiştir⁵⁴. Nitekim bu yerlerin idareleri de malikâne olarak Şam valilerine bırakılmıştır⁵⁵. Şam valilerinin Trablusşam ve Sayda eyaletlerine değer vermeleri ve buralara El-Azm'ların⁵⁶ akrabalarını atama için çabaları boşuna olmadığı sadece tablodaki rakamlardan izlenilebilmektedir. Tablodaki rakamlar Şam Eyaleti ve valilerinin güç kaynağının "Doğu Akdeniz" olduğunu açıkça göstermektedir.

Bakâyâ gelirleri önceki senelerden devreden borçların ödenmesiyle meydana gelen gelirlerdir. H. 1152/M. 1739-1740 senesine toplam 70 kuruş (% 0.052) bakâyâ kalmış ve bu bakâyânın esasını maktu ödemeleri oluşturmuştur.

Muhallefât geliri ise varis bırakmadan vefat eden kişilerin terekelerinden elde edilen paranın hazineye bırakılmasıyla oluşmaktadır. Buradan sağlanan gelir 78 kuruş 17 pâredir (% 0.058). Tereke sahipleri *ba'zı kesân* (bazı kimseler) ibaresiyle kaydedilmiş olup isimleri verilmemiştir.

Hazine gelirleri Şam Eyaleti'nin bütün gelirlerini yansıtmamaktadır. Nitekim XVIII. yüzyılda eyaletin avarız ve cizye gelirleri hazinenin gelir kalemleri arasında mevcut değildir. Ayrıca, ocaklık olarak kaydedilen gelirlerin senelik bedellerinin tamamı değil sadece belli bir kısmı hazinenin gelirleri arasında yer almaktaydı⁵⁷. Bu ocaklık gelirlerinin bazıları da yukarıda değinildiği üzere Şam Eyaleti dâhilinde olmayan yerlerin gelirliydi.

b. Giderler

Defterdeki masraf maddeleri ise *be-cibet* başlığı altında verilmiştir. Hazinenin bir yıllık masrafı 126.949,5 kuruş 5 akçedir. Gider kısmında farklı içerikli masraf maddelerinin tek bir kalemde gösterildiği ve bunların gelirden olduğu gibi bir sınıflandırmaya tabi tutulmadığı görülmektedir. Gelirdeki kaba bir tasnifin burada söz konusu olmaması, gelir ve gider içerikli bütün defterlere ait bir özellik manasına gelmemelidir. Nitekim ruznamçe icmallerinde kale muhafızlarına yapılan ödemeler, cevâlî ödemeleri *el-mevâcibât*, surre⁵⁸, hac masrafları, hilat (kaftan) bahaları,

⁵⁴ Amnon Cohen, *Palestine in the 18th Century: Patterns of Government and Administration*, Magnes Press, Hebrew University, Jerusalem 1973, s. 227.

⁵⁵ *BOA, AE.SABH.I, 14/1286*, 10 Recep 1203 (6 Nisan 1789).

⁵⁶ El-Azm Ailesi üyeleri uzun süre Şam valiliğinde bulunmuşlardır.

⁵⁷ Mesela, Tedmür memlehası mukataasının senelik geliri 6.596,5 kuruş olup, bunun 1.075 kuruşu Şam Hazinesi'ne ocaklık tayin edilen miktardır. Bk. *BOA, MAD 3976*, 15 Rebiyülahir 1157 (28 Mayıs 1744), vr. 4b.

⁵⁸ *Surre*, her sene hac döneminden önce Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için yollanan para, altın ve diğer eşyaları ifade etmektedir. Bk. Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *TDVİA*, C. 37, İstanbul

İstanbul'a gönderilen şeker ve şerbet gibi harcamalar ise *el-ibrâcât* başlıkları altında kaydedilmiştir.⁵⁹

Hazinenin en büyük harcama dilimini 82.000 kuruşla hac masrafları oluşturmuştur. Hac için yapılan masraflar *Hac Kileri* veya *Şam Kileri* masrafı şeklinde tek bir kalemden gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nde hac kervanına görevli olarak eşlik eden asker ve memurların, su ve yiyecekleri kamusal kaynaklardan sağlanmaktaydı. Bu iş için *Kılâr-ı Has-ı Hacc-ı Şerif* adı verilen bir daire kurulmuştu⁶⁰. Şam'da da hac ile ilgili tüm işler *Şam Kileri* veya *Hac Kileri* ismindeki bu daire vasıtasıyla yürütülmüştür. Şam Hazinesi'nden hac için yapılan masraflar şöyle sıralanabilir:

1. Hacı kervanlarını bedevilerin saldırılarından korumak üzere bazı kabilelere urban surresi adı altında yapılan ödemeler,
2. Hac yolculuğunun güvenliğinden sorumlu Şam yeniçerilerinin ve bunların dışındaki görevlilerin deve ücretleri,
3. Mekke ve Medine ahalisine ödenen -cevâlî- surreler,
4. Hac kafilesinde görevli olanların masrafları,
5. Zahire ve giyecek masrafları,

İkinci sırayı cevâlî vazîfeleri (21.634 kuruş 32 akçe) almış, onu ise Şam Eyaleti'ndeki kale muhafızlarının mevâcibleri (6.283,5 kuruş 33 akçe) izlemiştir. Başlangıçta cevâlî, toplanan cizyeleri sadaka anlayışı ile Haremeyn sakinlerine tevcih eden bir daire idi. Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde maaş verilen alanın Mekke ve Medine ile sınırlı kalmadığı, gelir kaynaklarının çeşitlilik gösterdiği cevâlî; Şam ve Kudüs sakinleri ile Şam Hazinesi çalışanlarına da bu daireden tahsis edilen vazîfeyi ifade eder hale gelmiştir.⁶¹ Vazîfe sahiplerini daha ziyade devletin ceys-i du'â (dua ordusu) olarak tanımladığı, sâdât (seyyidler), ulemâ, meşâyih (şeyhler), sulehâ (salih insanlar), eytâm (yetimler), fukarâ ve muhtâcîn (muhtaçlar) kullarından oluşmaktaydı. Ayrıca cevâlîden vazîfe alanlar arasında bahsedildiği üzere hazine personeli ile mütekaidin (emekliye ayrılmış) olanlar da yer almaktaydı⁶².

Cevâlî masrafı ile ilgili bir de şerh düşülmüştür. Bu şerh vazîfenin tahsisi esnasında Şam'da bulunmayan 11 kişinin ücretleri hakkındadır. Bu kişilerin ücretlerinin sahiplerine ödendiğine dair kayıtların (ric'a) Şam'a ulaştığı takdirde

2009, s. 567.

⁵⁹ BOA, MAD 4913, 16 Zilhicce 1123 - hitâm-ı Receb 1126 (25 Ocak 1712-11 Ağustos 1714), s. 4 ile 9 arası.

⁶⁰ Suraiya Faroqhi, *Haclar ve Sultanlar (1517-1638)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995, s. 45.

⁶¹ Günay Korkmaz Samıkıran, "18. Yüzyılda Şam Cevâlîsi ve Cevâlî-horân Vazîfe Defterleri", CIEPO 22, (*Comité International des Etudes Pre Ottomanes et Ottomanes = Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi*), (4-8 Ekim 2016), Trabzon, ed. Kenan İnan, Miraç Tosun, Deniz Çolak, C. II, Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Trabzon 2018, s. 632.

⁶² Samıkıran, *a.g.m.*, s. 634.

*mahsûl*⁶³ sayılacağı, aksi durumda paranın *irâd* (gelir) olarak hazineye aktarılacağı bildirilmiştir.

Cevâlî ödemeleri dışında her sene kendilerine maaş verilen muhafızların bulunduğu kaleler ise Gazze, Birke, Ma'ân, Cenîn, Müzeyrib, Akka, Sayda, Beyrut, Burcîhân-ı Ataş, Kuteyfe, Sa'sa' ve Aneze'dir. Söz konusu kalelerde görevlendirilen muhafızların sayıları icmalde verilmemiş, yalnızca kendilerine yapılan ödeme miktarının genel toplamı yazılmıştır.

Şam Eyaleti'ndeki kaleler üç hat üzerinde kurulmuştur. Bu üç hat şehrin kıyı şeridi, anayol üzeri ve hac güzergâhıdır⁶⁴. Sahile paralel bir şekilde inşa edilen Beyrut, Sayda, Akka ve Gazze kalelerinin iyi bir şekilde muhafaza edilmesi Şam'ın hem siyasi hem ticari geleceği hem de kara bölgesinin nefes alması için oldukça önem arz etmektedir⁶⁵. Hac güzergâhında bulunan Ma'ân, Müzeyrib, Burcîhân-ı Ataş ve Aneze kaleleri de hacıların güvenli bir şekilde hac ibadetlerini gerçekleştirmek üzere inşa edilmiştir. Ayrıca hacıların ve askeri birlikler ile hac farızasında görevlendirilen diğer kişilerin yiyecek ve içecek ihtiyaçları da bu kalelerdeki mahzenlerden karşılanmaktaydı⁶⁶. Kudüs ile Halilürrahman arasında yer alan Birke Kalesi de Kudüs'e cereyan eden suları urban eşkiyasının saldırılarından korumak amacıyla yaptırılmıştı⁶⁷. Cenîn, Sa'sa' ve Kuteyfe kaleleri de urban eşkiyalarının, Dürzilerin ve başka isyancı grupların saldırılarını önlemek üzere inşa edilen diğer kalelerdi⁶⁸.

Bu maaş/ücret ödemelerinden sonra hazinenin önemli bir harcama maddesi de Şam'da tedarik edilerek Saray mutfağı için gönderilen *şeker hazinesi ve ribâs şerbet*⁷dir. *Şeker hazinesi* olarak belirtilen hazine sadece şekerden oluşmuyordu. Böyle olmadığı hazine ruznamçelerinden⁶⁹ ve *ahmal*⁷⁰ defterlerinden tespit edilebilmektedir. Şekerin dışında Şam ka'kı⁷¹, üzüm, kayısı, fıstık ve zeytin de

⁶³ *Mahsûp*, hazineye girecek bir gelirin, hazineye gelmeden bir harcama alanına ayrılması işlemidir. Bk. Erol Özvar, "Osmanlı Devletinin Bütçe Harcamaları (1509-1788)", *Osmanlı Maliyesi Kurumları ve Bütçeler I*, haz. Mehmet Genç - Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 198.

⁶⁴ Bahit, *a.g.e.*, s. 85.

⁶⁵ Oğuzhan Samıkran, *Osmanlı İdaresinde Şam (1750-1800)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 2013, s. 485.

⁶⁶ *BOA, MAD 9935*, 20 Şevval 1147 (15 Mart 1735), s. 197; *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, C. 2, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 618.

⁶⁷ *BOA, MAD 2777*, 6 Zilhicce 1124 (5 Aralık 1712), s. 196.

⁶⁸ Uriel Heyd, *Ottoman Documents on Palestine 1552-1615*, Clarendon Press, Oxford 1960, s. 102, 187.

⁶⁹ *BOA. MAD 22806*, gurre-i Muharrem 1115-25 Receb 1116 (17 Mayıs 1703-23 Kasım 1704), s. 20.

⁷⁰ *Ahmal, yükler, ağır şeyler, ağırlıklar* anlamında olup şeker hazinesi diye belirtilen ürünlerin kayıt olunduğu defterlerdir. *Ahmal* için bk. Ayverdi, *a.g.s.*, C. 1, s. 60.

⁷¹ Ka'k, simit gibi yuvarlak ve ortası delik bir çeşit yöresel tandır ekmeği. Bk. Şeyh Ahmet el-Bedirî el-Hallâk, *Berber Bedirî'nin Günlüğü 1741 - 1762, Osmanlı Taşra Hayatına İlişkin Olaylar*, çev. Hasan Yüksel, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 2'deki 8 numaralı dipnot.

bulunmaktaydı. Bütün bunlar şeker hazinesi olarak adlandırılmıştır⁷². Tüm bu ürünler için neden bu tabirin kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak hazine kelimesinin, para, hilat, vesika, silah, kıymetli eğer takımları ve mücevheratın saklandığı yer olarak kullanımı söz konusudur. Bu bağlamda bahsedilen ürünlerin toplandığı yer manasında *hazine* sözcüğü kullanılmış olması muhtemeldir⁷³. Ribâs şerbeti ise ravendin bir türü olan ottan yapılan şerbetin adıdır. Bu şerbetin basur, çiçek ve taun gibi pek çok hastalığa iyi geldiği bilinmektedir. Padişahlar için hususi olarak yapılan bu şerbetin içerisinde ribâsın dışında misk, amber (‘anber) ve şeker de bulunmaktaydı⁷⁴. Şeker hazinesi diye belirtilen ürünlere 4.880 kuruş, ribâs şerbetini oluşturan malzemelere ise 700 kuruş olmak üzere toplamda 5.580 kuruş Saray mutfağı için ayrılmıştır.

Diğer bir gider maddesi menzil masrafları (4.000 kuruş) olup, bu maddenin içerisinde Şam’ın Kara Kazası’nda yer alan Yebrûd Menzili’nin mühimmat masrafları ile ulakların gidiş gelişlerinde gerçekleştirdikleri masraflar için kendilerine verilen in’âmlar yer almaktadır. *İn’âm*, ulaklara ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilen, bahşiş, hediye ve maddi desteği ifade etmektedir⁷⁵.

Menzil masraflarını hilat alımları (2.580 kuruş) takip etmektedir. Hazinece satın alınan bu hilatler Şam’ın muhafazasından sorumlu valiler ile onun tabiiyetindekilere, hac yolunda çeşitli hizmetlerde bulunan kişilere ve Şam defterdarı olanlara verilmekteydi.

Önemli bir harcama kalemi de deve ücretleridir (2.255 kuruş). Şam kileri masrafı içerisinde askeri birliklere sağlanan deve ücretlerinin dışında hac işleri ile görevli müjdeciyân (müjdeciler) ve surre emininin deve ücretleri ayrı maddeler halinde verilmiştir. Surre eminine deve ücreti için verilen bedelin yer aldığı maddede ayrıca onun İstanbul’dan hacca gidiş gelişinde gerçekleştireceği harcamalara ayrılan para da bulunmaktadır. Mekke ve Medine ahalisine verilecek surre akçelerinin taşınmasında deveye ihtiyaç duyulmuş ve bunun ücreti de hazinece karşılanmıştır.

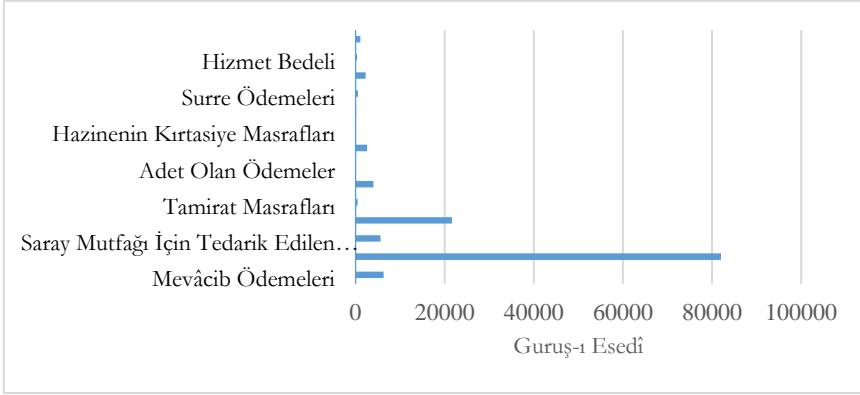
Son olarak diğer harcamalar ise vakıf giderine ayrılan para, deve tedarik etmekle vazifeli bedevi şeyhine ve Benî Sahr urban kabilesine verilen surreler, hac işlerinde görevli kişilere ödenmesi adet olan paralar, Emevi Camii içerisinde Hz. Yahya Türbesi’nde görev alan kişinin hizmet bedeli, Şam hazinesinin kâğıt, defter cildi masrafları, Şam Kalesi’nin kandillerinin aydınlatılmasında kullanılacak zeytinyağı ücreti, Sayda ve Beyrut kalelerinin barut masrafı ve tamirat masraflarıdır (2.616 kuruş).

⁷² BOA, C.SM, 35/1762, 16 Şevval 1109 (27 Nisan 1698); BOA, C.SM, 150/7528, 11 Ramazan 1178 (4 Mart 1765).

⁷³ Hazine hakkında bk. Cengiz Orhonlu, “Hazine”, *TDVİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 130 – 133.

⁷⁴ Mehmet Zeki Pakalın, “Ribâs Şerbeti”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 36 - 37.

⁷⁵ Filiz Karaca, “İn’âm”, *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 259.

Grafik 1: Şam Hazinesi'nin Giderleri

Bazı harcamaların fiyatlarında İstanbul tarafının müdahalesi söz konusu olabilmekteydi ki bu müdahale harcamaların bir nevi kısıtlanmasını ifade eden *tenzilât* ile gerçekleşmekteydi. Bu bağlamda merkezden gönderilen ferman gereğince saray kilerinin şeker masrafında 120 kuruş, ulaklara verilen in'âmât için 268,5 kuruş 1 sülüs, hazinenin bazı masraflarında ise 150 kuruşluk bir tenzilata gidilmiştir. Böylece toplamda 538 kuruş 40 akçelik bir tenzilata gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleşen bu tenzilata gider hesabından düşülerek böylece hazinenin toplam gideri elde edilmiştir. Elde edilen bu gider tutarı da gelirden düşüldüncelikle 7.323 kuruş 4 akçelik bir gelir fazlası oluşmuştur. Gelir fazlası 7.323 kuruş 4 akçe iken yapılan havale ile birlikte net artı fark 3.620,5 kuruş 4 akçeye gerilemiştir. Havale edilen toplam 3.702,5 kuruşun 3.352,5 kuruşu hac masrafına geriye kalan 350 kuruşu ise H. 1151'de (M. 1738-39) inşa edilmiş olan Ebyâr-ı Ganem Kalesi'nin bina masrafına sarf edilmiştir. Bu kale hacıların Şam'dan hacca gidiş gelişlerinde güvenli bir yolculuk yapmalarını sağlamak üzere inşa edilmiştir. Kalenin bina masrafı 6.223,5 kuruş olup söz konusu meblağın 3.524 kuruşu Şam valiliği yapmış olan Süleyman Paşa ve 2.699,5 kuruşu ise belirtilen senede hala Şam valisi olan Hüseyin Paşa tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Süleyman Paşanın taahhüt ettiği miktar daha sonra verilmek şartıyla ödemesi bir müddet ertelenmiştir. Hüseyin Paşa'nın vereceği meblağdan 299,5 kuruş düşülmüş geriye kalan 2.400 kuruşun ise münasip bir gelirden havale yapılarak karşılanması istenmiştir⁷⁶. Bunun üzerine Şam Hazinesi gelir fazlasından 350 kuruş bu işe havale edilmiştir. Böylece gerçekleşen havale ile birlikte hazinenin toplam gideri 130.652 kuruş 5 akçeye ulaşmıştır.

Sonuç

Hicri yılı esas alınarak hazırlanmış olan Şam Hazinesi'nin bir yıllık gelir ve masraflarının dökümü neticesinde; hazinenin en önemli gelir kalemini mukataaların oluşturduğu görülmektedir. İcmal defter olması nedeniyle kaynakların ayrıntılı bir

⁷⁶ BOA, MAD 3172, 26 Rebiyülevvel 1152 (3 Temmuz 1739), s. 130.

dökümü söz konusu değildir. Önce gelirlerin daha sonra ise harcamaların yazıldığı bu defterde masrafların hangi gelir kaleminden tahsil edildiği büyük oranda bilinmemektedir. Bu durum ruznamçeler ile icmal defterinin hazırlanmasında kullanılan *defter-i muhasebe* başlıklı kayıtlarda da aynıdır. Masraf kaleminin alt başlıklarında ise hac ibadetinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan başlıca aktörlerin askerî birlikler, bedeviler ile Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği surre emini, müjdecî gibi memurlar olduğu görülmektedir. Görevlendirilen bu aktörlerden askerî birlikler ile sivil görevlilerin hacca gidiş gelişlerinde deve ve zahire gibi her türlü ihtiyaçları, bedevi kabilelerinin hac işleyişinin gerek aksamasına mâni olmalarının önüne geçmenin gerekse deve gibi ihtiyaçları onlardan temin etmenin bir karşılığı olarak kendilerine verilen surreler, Haremeyn ahalisinin cevâlî ödemeleri için sarf edilen meblağ hazinesinin hac farızasının yürütülmesinde önemli bir kaynak tahsis ettiğini göstermektedir. Hazine gelirinin % 65'ini hac kilerinin tekeline alması ve Şam valilerinin görevde kalmasında hac organizasyonunun başarılı bir şekilde yerine getirilmesi gibi hususlar bağlamında Şam valilerinin askerî birlikler ile bedeviler arasındaki ilişkileri değerlendirilmelidir. Osmanlı Devleti'nin Şam Hazinesi'ne böyle bir sorumluluk yüklemesi sadece Şam'ın hac yolu üzerinde yer alıyor olmasıyla açıklanamaz. İktisadi münasebetlere olanak sağlayan coğrafi konumu da bu hususta önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir. Şam'ın bu iktisadi münasebetlere imkân sağlayan durumunu en basiti ile hazineye ocaklık tayin edilen gelirler üzerinden görmek mümkündür.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA))

Ali Emiri Tasnifi: AE.SABH.I. 14/1286.

Bâb-ı Defteri Baş Muhâsebe Kalemi (D.BŞM): 2315, 2403.

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Şam Hazinesi Kalemi (D.BŞM.ŞMH): 16979, 16994, 16996, 17003, 17006, 17008.

Cevdet Tasnifi: C.SM. 35/1762, 150/7528.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 876, 2394, 2520, 2521, 2526, 2530, 2535, 2777, 3172, 3976, 4475, 4913, 5689, 9866, 9895, 9935, 22806.

Mühimme Defterleri (MD): 26.

2. Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1993.

5 *Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-66)*, Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1994.

6 *Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-65)*, Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569), <Özet - Transkripsiyon - İndeks> I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1998.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569), <Özet - Transkripsiyon - İndeks> II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1999.

Sahillioğlu, Halil, *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 2002.

3. Temel Kaynaklar

Günümüüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, C. 2, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011.

Mustafa Ali, *Künhül-Abbâr*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. I, Tıpkıbasım, Ankara 2009.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.

Şeyh Ahmet el-Bedirî el-Hallâk, *Berber Bedirî'nin Günlüğü 1741 – 1762, Osmanlı Taşra Hayatına İlişkin Olaylar*, çev. Hasan Yüksel, Akçağ Yay., Ankara 1995.

4. Araştırma ve İnceleme Eserler

Aydın, Bilgin - Günalan, Rıfat, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007, s. 57-73.

Ayverdi, İlhan, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, C. 1, 2, 3, İstanbul 2011.

Bahit, Muhammed Adnan, *On Altıncı Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Şam Vilayeti*, çev. Mehmet Akif Erdoğan, Er Yay., İstanbul 2017.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu “Bütçe”leri’ne Dair Notlar”, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler*, C. I, haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul 2000, s. 607 - 619.

Buzpınar, Ş. Tufan, “Surre”, *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 567 – 569.

Bülbül, Yaşar, “Klasik Dönem Osmanlı Muhasebe Sistemi”, *Divân*, S. 6, 1999, s. 151 – 182.

Cohen, Amnon, *Palestine in the 18th Century: Patterns of Government and Administration*, Magnes Press, Hebrew University, Jerusalem 1973.

Çakır, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003.

Dündar, Recep, “18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Eyaleti Bütçesi”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 4, 2010, s. 1032 -1048.

Faroqhi, Suraiya, *Haclar ve Sultanlar (1517 – 1638)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995.

Genç, Mehmet, “İltizam”, *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 154 – 158.

_____, “Malikâne”, *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 516 – 518.

Genç, Mehmet – Özvar, Erol, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 2*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.

Göyünç, Nejat, “Tarih Başlıklı Muhasebe Defterleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XLI/1-4, İstanbul 1990, s. 1-37.

Güvemli, Oktay-Güvemli, Batuhan, “Osmanlı Devlet Muhasebesinde Kayıt Düzeni ve Defter Sistemi”, *Muhtar*, S. 9, Temmuz 2015, s. 18-42.

Heyd, Uriel, *Ottoman Documents on Palestine 1552-1615*, Clarendon Press, Oxford 1960.

Karaca, Filiz, “İn’âm”, *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 259 – 260.

- Karamursal, Ziya, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK Yay., Ankara 1989.
- Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı – Eyalet ve Sancak Tercihatz*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997.
- Kütükoğlu, Mübahat, “Defterdar”, *TDVİA*, C. IX, İstanbul 1994, s. 94-96.
- Öztürk, Said, “1042-1045 (1632-1635) Yıllarına ait Bosna Eyaleti Bütçesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Ocak 1999, s. 325-337.
- Öztürk, Temel, “Osmanlılarda Malî Denetim Aracı Olarak Muhasebe İcmal Defterleri: Trabzon Örneği”, *Bilig*, S. 56, 2011, s. 211-234.
- Özvar, Erol, “Rum Eyaletine Ait H. 1043-44 / M. 1634-35 Tarihli Bütçenin Tahlili”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., C. III, Ankara 1999, s. 150-157.
- _____, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Eyaletinde Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. III, Kısım III, Ankara 2002, s. 1605-1634.
- _____, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- _____, “Osmanlı Devleti'nin Bütçe Harcamaları (1509-1788)”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I*, haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.
- _____, “Osmanlılar (Medeniyet Tarihi / Malî Yapı)”, *TDVİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 521-525.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Sahillioğlu, Halil, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi”, *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, C. IV, S. 7-8, 1967, s. 1-34.
- _____, “Sıvış Yılı Buhranları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 27, S. 1-2, 1967, s. 75-111.
- _____, “Yemen'in 1599 – 1600 Yılı Bütçesi”, *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s. 287-319.
- _____, “1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Hazine Gelir ve Gideri”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler I*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 149-165.
- Samkırın, Günay Korkmaz, “18. Yüzyılda Şam Cevâlisi ve Cevâlî-horân Vazîfe Defterleri”, *CIEPO 22, (Comité International des Etudes Pre Ottomanes et Ottomanes = Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi)*, (4 – 8 Ekim 2016), *Trabzon*, C. II, (ed. Kenan İnan, Miraç Tosun, Deniz Çolak), Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Trabzon 2018, s. 631-646.
- _____, “Şam Hazinesi'nin Defter Sistemi, Kayıt Düzeni ve Muhasebe Usulü: Risâle-i Felekiyye'den XVIII. Yüzyıla Bir Karşılaştırma”, *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1, İzmir/25-27 Nisan 2019*, ed. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli, İzmir Demokrasi Üniversitesi Yay, İzmir 2019, s. 175 – 197.
- Samkırın, Oğuzhan, *Osmanlı İdaresinde Şam (1750-1800)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2013.
- Shimizu, Yasuhisa, “16. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Defterdarlığı”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 51, 2018, s. 29 – 61.

- Tabakoğlu, Ahmet, "XVII ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri", *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, İFM*, 41/1-4, İstanbul 1985, s. 389-415.
- Tietze, Andreas, *Taribi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, C. 1, Simurg Yay., İstanbul – Wien 2002.
- Tok, Özen, "Mısır İrsaliye Hazinesinin 1751-1753 Yıllarına Ait Bütçesi", *Turkish Studies*, C. 8, S. 11, Ankara 2013, s. 291-303.
- _____, "H. 1112 (M. 1700) Tarihli Mısır İrsaliye Hazinesi", *History Studies*, C. 6, S. 1, Ocak 2014, s. 175-187.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

Defterin Transkribi (BOA, D.BŞM.d. 2315)

[s. 2]

Hüve

İcmâl_____i

Muhâsebe-i vâridât ve masârifât-ı Hazîne-i Şam be-ma'rifet-i Seyyid Fethi Efendi defterdâr-ı hazîne-i mezbûr, vâcib 'an-gurre-i Muharrem sene 1152 ilâ gâye-i Z. sene-i minhu ber-mûceb-i memhûr ve mûmzâ ric'a-ı Hazîne-i Şam.

Fî'l-asl-ı irâd

'An-mâl_____1

Mukâta'ât ve maktû'ât ve kurâ ve mezâri' mâlikâne ve gayr-i mâlikâne ber-mûceb-i nizâm-ı cedîd vâcib sene 1152.

Fî sene

Gurûş-ı esedî Pâre

44702,5 6

'An-mâl_____1

Mezkûrîn 'an-ocaklık-ı Hazîne-i Şam

a. 'An-mâl_____1

Mukâta'ât-ı Sayda ve Beyrut vâcib sene 1152.

Gurûş-ı esedî

44454,5

b. 'An-mâl_____1

Mukâta'ât-ı Trablusşam vâcib sene 1152.

Fî sene

Gurûş-ı esedî

29350

c. 'An-mâl_____1

Mukâta'a-ı İskele-i Yafa ve tevâbi'hâ vâcib sene 1152.

Fî sene

Gurûş-ı esedî

8450

d. 'An-mâl_____1

Gümrük-i duhân-ı Şam vâcib sene 1152.

Fî sene

Gurûş-ı esedî

2000

e. 'An-mâl_____1

Cizye-i Kudüs-ü Şerîf vâcib musahhah sene 1152.

Fî sene

Gurûş

2448

f. ‘An-mâl____ı

Zamîme-i mukâta‘â-ı başhâne-i mirî der-Şam gayr-i ez ocaklık-ı neferât an-cârib-i neferât ve mevâcib-i Şehdî Mustafa Efendi ki havâli-i nakl ve in-kadr meblağ ‘an-cârib-i neferât dâde berâ-yı sene 1152.

Fî sene

Gurûş

100 zamîme-i başhâne

119,5 mevâcib-i Şehdî

219,5

g. ‘An-mâl____ı

İhtisâb-ı Kudüs-ü Şerîf gayr-i ez ocaklık an-cârib-i mustahfızân-ı kal‘a-ı mezbûr vâcib sene 1152.

Gurûş-ı esedî

224,5

h. ‘An-âhâlî____ı

Karye-i Yebrûd ve Ma‘lûla en-Nasârâ ve Kârâ berâ-yı mühimmât-ı menzil-i Yebrûd beher sene be-Hazîne-i Şam teslim-şud vâcib sene 1152.

Gurûş

1200

i. ‘An-mâl____ı

Mukâta‘â-ı memleha-ı Tedmür vâcib sene 1152.

Gurûş-ı esedî

1075

Yekûn

Gurûş-ı esedî Pâre

134124 6

[s. 3]

‘An-mâl____ı

Bakâyâ-yı ba‘zı maktû‘ât-ı mezkûra tâbi‘ Hazîne-i Şam vâcib sene-i merkûmîn

a. ‘An-mâl____ı

Bakâyâ-yı mezra‘a-ı ‘Atânâ tâbi‘-i İklîmü’z-Zebîb ‘an-taksît sene 1152

Gurûş-ı esedî

20

b. ‘An-mâl____ı

Maktû‘a-ı tercümânlık-ı mahkeme-i Kudüs-ü Şerîf

Gurûş

50

Yekûn

Gurûş

70

‘An-akçe____ı

Bahâ-ı muhâllefât-ı ba'zı kesân ki der-sene 1152 der-Şam-ı Şerîf fevt ve vâris-eş zuhûr-ı yekûn ve berâ-yı mirî 'an-cânib-i defteri-i ~~Şam~~ ahz u zabt ve irâd-gerde bermûceb-i ric'a-ı Hazîne-i Şam.

Gurûş-ı esedî Pâre

78 17

Yekûn irâd

Gurûş-ı esedî Pâre

134272,5 3

Minhâ el-masârifât

1. Be-cihet____i

Mevâcib-i mustahfız-ı kal'a-ı Gazze ve Birke ve Ma'an ve Cenîn ve Müzeyrib ve 'Akka ve Sayda ve Beyrut ve Burcîhân-ı Ataş ve Kuteyfe ve Sa'sa' ve 'Aneze.

Gurûş-ı esedî Akçe

6283,5 33

2. Be-cihet____i

Masârif-ı kilâr-ı Şam ma' ücret-i şütürân-ı Yeniçeriyân-ı Şam ve çavuşân ve sipâhiyân ve emîn-i surre ve bazdarân ve gayruhu ve şütürân-ı peykâr ve hüddâm ma' ücret-i salmâ-ı kebîr ve sagîr ve cevâli-i âhâli-i Mekke-i Mükerrreme ve Medîne-i Münevvere ve gayruhu ve urbân ve bahâ-ı guş ve gayruhu der-sene 1152.

Gurûş-ı esedî

82000

3. Be-cihet____i

Masârif-ı hazîne-i şeker berâ-yı kilâr-ı Hümâyûn ve gayruhu der-sene 1152

Gurûş-ı esedî

5000

-0120 tenzîl-i bâ-fermân

4880

4. Be-cihet____i

Mühimmât-ı şerâb-ı ribâs berâ-yı kilâr-ı Hümâyûn der-sene 1152

Gurûş-ı esedî

700

5. Be-cihet____i

Surre-i Şeyh Salmâ-ı râh-ı hacc-ı şerîf

Gurûş-ı esedî

500

6. Be-cihet____i

Ücret-i şütürân-ı müjdeciyân-ı râh-ı hacc-ı şerîf

Gurûş-ı esedî

315

7. Be-cihet____i

Surre-i Mahmud ve Zımn 'an-urbân-ı Benî Sahr berâ-yı muhâfaza-ı Bî'r-i Cedîd der-râh-ı hacc-ı şerîf

Gurûş-ı esedî

40

8. Be-cihet____i

Masârif-ı lâzime-i emîn-i surre ve ücret-i şütürân

Gurûş-ı esedî

1100

9. Be-cihet_____i

Ücret-i şütürân-ı berâ-yı tahmil akçe surre-i âhâli-i Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere der-Şam ilâ Mekke-i Mükerrreme der-iyâb ü zehâb

Gurûş-ı esedî

840

10. Be-cihet_____i

Bedel-i vakf-ı karye-i ‘Arab-ı Cibâleyn ve karye-i ‘Ayn-u Kâfâ der-livâ-ı Sayda ‘an-evkâf-ı merhûm İbrahim Ağa Yeniçeriyân-ı Şam sâbık ki ber-mûceb-i fermân-ı ‘âlî ta‘yîn şude berâ-yı sene 1152

Gurûş

1080

[s. 4]

11. Be-cihet_____i

Bahâ-ı Şeyh Said Kâkûrî ki ber-mûceb-i hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn der-Câmi‘-i Şerîf-i Emevî der-Şam der-nezd-i merkad-ı Hazret-i Yahya Nebî ‘aleyhi‘s-selâm ber-mûceb-i fermûde

Gurûş-ı esedî

300

12. Be-cihet_____i

Bahâ-ı hil‘at-ı müşterâ-ı berâ-yı Hazîne-i Şam der-sene 1152

Sevb

70

Gurûş

2380

-Berâ_____yı

İlbâs-ı erbâb-ı menâsıb ve hüddâm der-vakt-i âmeden muhâfiz-ı Şam

Hil‘at

Sevb

40

-Berâ_____yı

İlbâs-ı tevâbi‘-i Hazret-i mîrû‘l-hâc Paşa ve hüddâm tarik-i hacc ve hamûlet-i istikbâl der-vakt-i âmeden hacc-ı şerîf

Hil‘at

Sevb

30

13. Be-cihet_____i

Hil‘at-ı bahâ-ı defterî Hazîne-i Şam der-vakt-i âmeden be-Şam ve der-vakt-i ihrâcc-ı hacc-ı şerîf

Hil‘at

Sevb

2

Gurûş [fi 100]

200

14. Be-cihet_____i

Mühimmât-ı menzil-i Yebrûd der-kazâ-ı Kârâ ‘an-nevâhi-i Şam ber-mûceb-i fermân-ı ‘âlî in-kadr meblağ ‘an-karye-i Yebrûd ve Ma‘lûla en-Nasârâ ve Kârâ ta‘yîn şude ve beher

sene be-Hazîne-i Şam teslim ve be-ma'rifet-i defterdâr-ı hazîne-i mezbûr dâde fermûde berâ-yı sene 1152

Fî sene

Gurûş

1200

15. Be-cihet_____i

Mühimmât-ı menzil-i Yebrûd kazâ-ı Kârâ 'an-nevâhi-i Şam ki ber-müceb-i fermân-ı âlî müceddeden ta'yîn şude berâ-yı sene 1152

Fî sene

Gurûş

1000

16. Be-cihet_____i

Bahâ-ı revgân-ı zeyt berâ-yı tenvîr-i 'an-kanâdil der-Enderûn-ı Kal'a-ı Şam berâ-yı sene 1152

Gurûş-ı esedî

36

17. Be-cihet_____i

Bahâ-ı kâğıd ve cülûd-ı defâtir ve gayruhu berâ-yı Hazîne-i Şam der-sene 1152

Gurûş-ı esedî

75

18. Be-cihet_____i

'Âdet-i müjdeciyân-ı hacc-ı şerîf der-vakt-i âmede Şam-ı Şerîf

Gurûş-ı esedî

15

19. Be-cihet_____i

Bahâ-ı barut-ı siyâh berâ-yı Kal'a-ı Sayda ma' Burc-ı Cülbân ve Kal'a-ı Beyrut ma' ebrâc

Kantâr

1

1

2

Gurûş [fî beher kantâr 52,5 gurûş]

105

20. Be-cihet_____i

'Âdet-i mübeşşirîn-i menzil-i 'Ulâ der-vakt üzre haber haber 'an-hüccâc-ı müslimîn der-sene 1152

Gurûş

15

21. Be-cihet_____i

Ücret-i menâzil-i in'âmât-ı ulâkhâ ki ber-müceb-i evâmir-i 'aliyye be-Şam-ı Şerîf be-cânib-i Astâne-i Sa'âdet ve Mısır-ı Kahire ve Trablusşam ve Sayda ve gayruhu 'an-gurre-i M. sene 1152 ilâ gâye-i Zi'l-hicce sene-i minhu

Gurûş-ı esedî Sülüs

2068,5 1

-0268,5 1 tenzîl-i bâ-fermân

1800 0

22. Be-cihet_____i

Ba'zı masârif-ı hazîne-i mezbûr ve masârif-ı ebvâb-ı medine ve ta'mîr-i divâr ve hendek-i Kal'a-ı Şam-ı Şerîf ve gayruhu be-hasbe'l-iktizâ

Gurûş-ı esedî

600

-150 Tenzîl-i bâ fermân

450

Yekûn

Gurûş-ı esedî Akçe

105853,5 73

-000538 40 Tenzîlât-ı bâ-fermân

105315 33

[s. 5]

23. Berâ____yı

Vezaîf-i mütekâ'idîn ve du'âgûyân ve huddâmân ve küttâbân-ı Hazîne-i Şam-ı Şerîf ve sâkinân-ı Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere

[Der-kenâr: Zikr olunan on bir nefer Şam'da olmamağla geldiklerinde verilmek üzere Şam Hazinesi'nde hıfz olunduğu ric'asında şerh verilmiş ancak hâlâ mahallinde iktizâ itmeyüb teslimini müş'ir ric'ası geldikde mahsûb olunmak üzere mevkûfen tahrîr olunmuşdur]

-Vâcib____

'An-gurre-i Muharrem sene 1152 ilâ gâye-i Z sene-i minhü

Fî 120

Neferen

563

Yevm rub' sümün

7054,5 1 1

Akçe

2539785

0011987

2551772

-Vâcib____

'An-gurre-i Muharrem sene 1152 ilâ gâye-i Z sene-i minhu

Fî 160

Nefer

1

Yevm

35

Akçe Müşâhere neferen

12600 5

Be-hisâb-ı sâğ Yevm

9450 42

-Vâcib____

'An-gurre-i Muharrem sene 1152 ilâ gâye-i Z sene-i minhü

Fî 120

Neferen

11

Yevm

97

Akçe

34920

Yekûn

2596112

Gurûş-ı esedî Akçe

21634 32

Yekûn

Gurûş-ı esedî Akçe

126949,5 5

El-bâkî

Gurûş-ı esedî Akçe

7323 4

Minhâ

El-havâlât ber-mûceb-i hükm şude tahrîr

Gurûş-ı esedî

3352,5 be-cihet-i masârif-ı hacc-ı şerîf der-sene 1152

0350 be-cihet-i kusûr-ı masârif-ı binâ-ı Kal'a-ı Ebyâr-ı Ganem der-sene 1151

3702,5

El-bâkî

Gurûş-ı esedî Akçe

3620,5 4

[s. 6]

Sah

Mahalli

'Arz mûcebince Başmuhâsebe kayd olunub sûret verile

Buyuruldı

16 L sene 153

'Arz-ı bendeleridir ki

Yüz elli iki senesi Muharremi guresinden sene-i mezbûre Zi'l-hiccesi gâyetine dek hâlâ Şam Defterdârı Seyyid Fethi Efendi ma'rîfetiyle görülen bir senelik Şam Hazînesi'nin irâd ve masârifî hesâbı icmâlidir. Aklâm-ı hazîne defterleri kuyûdâtıyla tatbik olunan Şam Hazînesi ric'ası mûcebince hazîne-i mezbûreye tâbî' mukâta'at ve maktû'âtın kırk dört bin yedi yüz iki buçuk gurûş altı pâre ve hazîne-i mezbûre ocaklığı olmak üzere mu'ayyen ahnan Sayda ve Trablusşam ve Yafa ve gümrük-ı duhân-ı Haleb ve mukâta'at ve maktû'ât-ı sâ'irenin mâlları ile min haysü'l-mecmû' yüz otuz dört bin iki yüz yetmiş iki buçuk gurûş üç pâre irâddan nizâm-ı cedid mûcebince bâ-fermân mu'ayyen olan Gazze ve Birke ve Ma'an kıl'a-ı sâ'ire mustahfizlarının mevâcibleri için altı bin iki yüz seksen üç buçuk gurûş on bir pâre ve kilâr-ı Şam masârifî seksen iki bin gurûş ve kilâr-ı Hümâyûn için şeker hazînesi ve ribâs şerbeti ve sâ'ir masârif-ı mûte'ayyinesi ve cevâlî vezâîfi ve havâle olunan hacc masârifî ve Ebyâr-ı Ganem Kal'ası'na masârifî ile min haysü'l-mecmû' masârifî yüz otuz bir bin yüz doksan gurûş kırk beş akçe olub ba'zı mevâddan beş yüz otuz sekiz gurûş kırk akçesi tenzîl olunmağla kusûr masârifî yüz otuz bin altı yüz elli iki gurûş beş akçe kalmagla irâddan aşâğı varıldıkda üç bin altı yüz yirmi buçuk gurûş dört akçe defterdâr-ı mûmâ-ileyh yedinde Şam Hazînesi'nde mevcûd kaldığı [s. 7] hesâb ve icmâl olunmuşdur. Ancak cevâlî vezâîfinden on bir nefer Şam'da bulunmamağla geldiklerinde verilmek üzere Şam Hazînesi'nde hıfz olunduğu hesâbı defterlerinde şerh verildiğinden meblâğ-ı merkûmun bu def'a mahsûbu

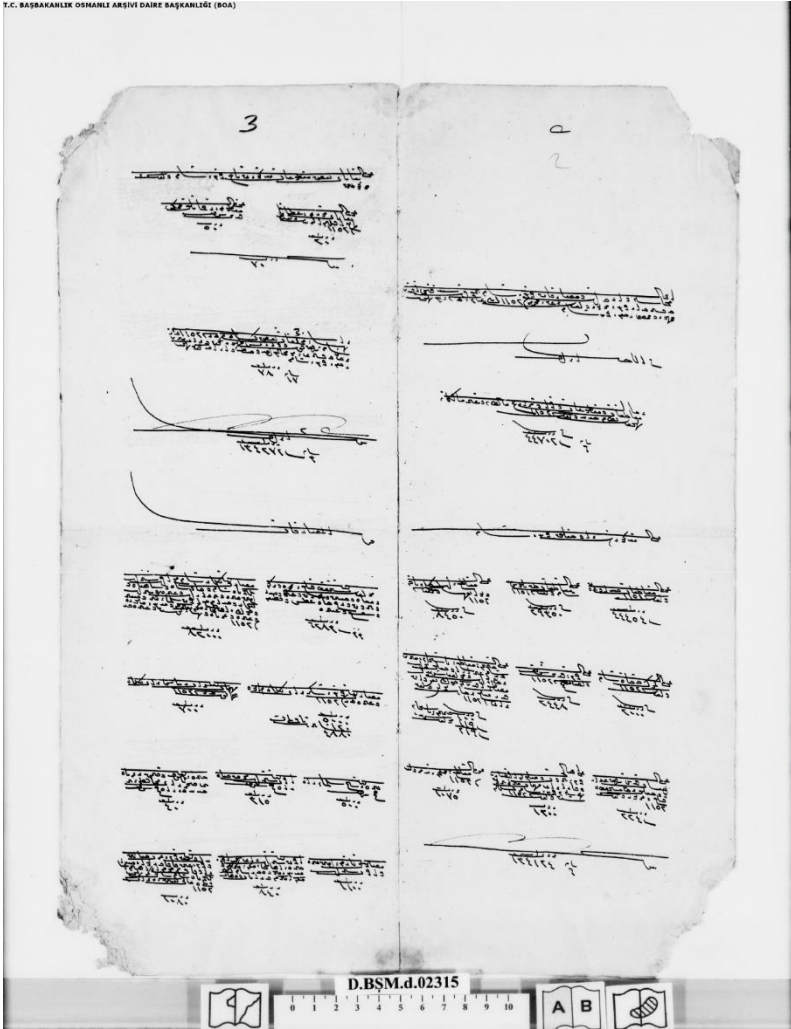
iktizâ eylememekle ashâbına teslimini müş'ir ric'ası geldikde mahsûb olmak ve ric'ası gelmediği halde irâd olmak şartıyla mevkûfen hesâbına kayd olmak ve irâd fazlasından Şam Hazînesi'nde mevcûd kalan üç bin altı yüz yirmi buçuk gurûş dört akçeyi ba'de teslîm-i hazîne eylemek üzere işbu icmâl-i ric'alarıyla başmuhâsebeye kayd olub sûret verilmek bâbında fermân devletlü sa'âdetlü Sultânım Hazretlerindir.

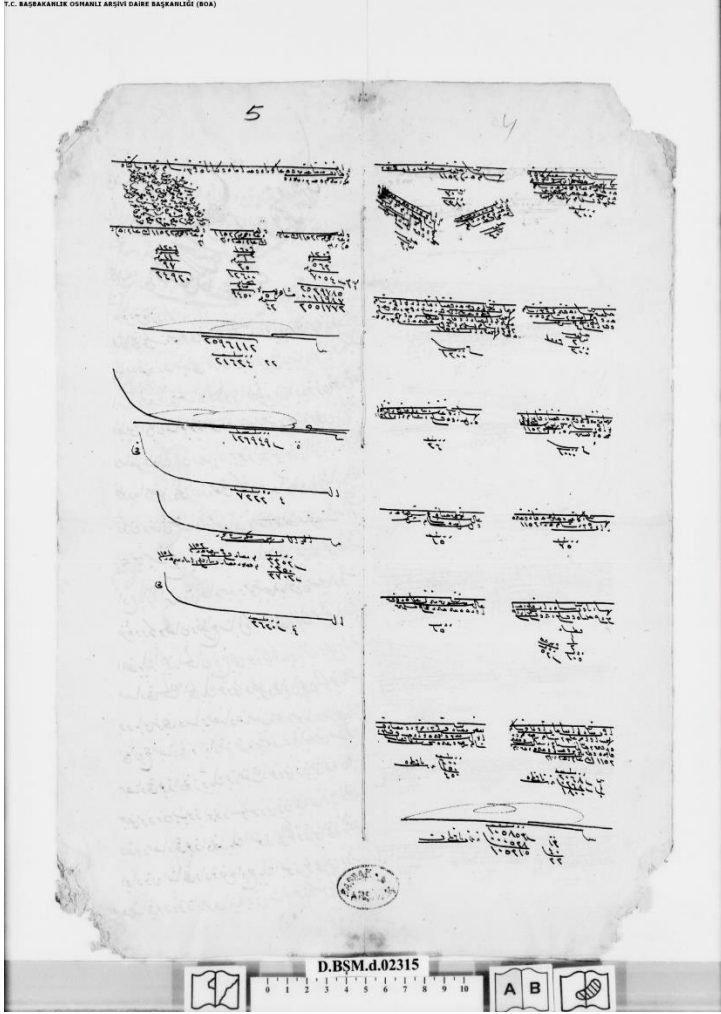
[İmzâ]

Sûret-dâde

Fî 19 L sene 153

Defterin Aslı

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

حساب واحمال الخندرو اهن صولی وظا اهنیو وادون برنو
 شاملون یونفا منته تکو کلون ویرلان اودنه شام عزبه سنک
 حنفظ اهنیو بنی صا اهنیو قزق شرع ویرلو بکندن صلیغ ووزنک
 بود ضه محروفا اقتضا ایلمک لک صعا اهنه سنه صی شرو صه
 کلون کون محسوب اهن و صبه صی کلون کلان امر آرد اهنیو
 حسابنه قید اهنیو و ابرو قضا کلون شام عزبه سنک موجود و
 اوج بیان اهنیو بکون عوزی حضا قیله فی صرح عزبه اهلک
 اودره اشبو اهلک صبه لایه بان بها سیه قید اهنیو
 حعلان یا قون قران د کلور ساد بکون حسن عزبه کلور

موسسه
 ۱۹۶۲

Handwritten signature and date: ۱۳۰۰

عومین در برک
 فرزا خان کجاسته صی عوزی صند سنه نوره و کلور صی اهنیو ایزد و
 شامه قزدا ره سنه صی اهنیو قزق کلور ویرنه اهلک اهنیو کلور
 امر آرد و صا اهنیو اهلک اهلک اهلک اهلک اهلک اهلک اهلک
 قلیبن اهان شام عزبه صی و صبه صی کلون کلون کلون کلون
 و صطو ما کلون قزق صی بیان بیورد اهنیو عوزی اهنیو اهنیو
 نوره اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 وکلون د صان صی و صا اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 اهنیو صی کلون کلون کلون کلون کلون کلون کلون کلون
 اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 عوزی ویرک و صان و قزق اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 مسادا اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 ویرا اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 اهان صی مسادا و اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 مسادا اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 صی اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 صی اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو
 حضا قیله د قزدا و صی اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو اهنیو

